

International
SOCIAL SCIENCES
STUDIES JOURNAL

SSSjournal (ISSN:2587-1587)

Economics and Administration, Tourism and Tourism Management, History, Culture, Religion, Psychology, Sociology, Fine Arts, Engineering, Architecture, Language, Literature, Educational Sciences, Pedagogy & Other Disciplines in Social Sciences

Vol:5, Issue:41
sssjournal.com

pp.4312-4321
ISSN:2587-1587

2019
sssjournal.info@gmail.com

Article Arrival Date (Makale Geliş Tarihi) 01/08/2019 | The Published Rel. Date (Makale Yayın Kabul Tarihi) 30/08/2019
Published Date (Makale Yayın Tarihi) 30.08.2019

ÇOK ULUSLU İŞLETMELER VE TEKELLEŞMENİN ULUSLARARASILAŞMASI

THE INTERNATIONALIZATION OF MULTINATIONAL CORPORATIONS AND MONOPOLIZATION

Dr. Onur Başar ÖZBOZKURT

Bağımsız Araştırmacı, Mersin, Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2325-2433>

Fatma YEŞİLKUŞ

Yüksek Lisans Öğrencisi, Adana/Türkiye
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7749-9562>

Article Type : Research Article/ Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.1705>

Reference : Özbozkurt, O.B. & Yeşilkuş, F. (2019). "Çok Uluslu İşletmeler ve Tekelleşmenin Uluslararasılaşması", *International Social Sciences Studies Journal*, 5(41): 4312-4321.

ÖZ

Günümüzde, uluslararası sistemin başlıca aktörü olarak varsayılan devletler, giderek çok uluslu işletmelerin (ÇUI) arka planında kalmaktadır. Bu çerçevede, işletmelerin kıta ve ulus ötesi işletme faaliyetlerini gerçekleştirmesinden kaynaklı olarak "yüksek kâr" elde etme arzusu, piyasa ve sermayenin tek bir elde veya grupta merkezileştiği ÇUI'ler tarafından tekel bir döngünün oluşmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda oluşan tekel döngü, mutlak yoksullaşmaya neden olmakta ve yoksullaşmanın her geçen gün küresel boyuta ulaştığı görülmektedir. Buradan hareketle, ilgili literatüre katkı sağlamak suretiyle gerçekleştirilen bu çalışmada, sırasıyla gücün devletlerden çok uluslu işletmelere geçişi, ÇUI'lerin büyüme ve tekelleşme stratejileri ve devamında ÇUI'lerin büyüme ve tekelleşme stratejilerinin olumsuz etkileri kavramsal açıdan detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çok Uluslu İşletmeler, Strateji, Uluslararasılaşma, Tekelleşme, Küresel Yoksulluk

ABSTRACT

Nowadays, states which have been assumed as the fundamental actor in the international system, keep in the background of multinational corporations (MNCs). In this frame, the desire of "high profit" owing to MNC's business activities as transnational and transcontinental ways reveals a monopoly cycle by MNCs that market and capital centralized in one hand or one group. In this sense, the monopoly cycle causes absolute poverty and it has been seen that poverty reaches in the global extent day by day. From this point of view, in this study, that has been carried out with the purpose of contributing the related literature, it has been respectively and conceptually examined the transition of power from states to MNC's, MNC's growth and monopoly strategies, and the negative impacts of MNC's growth and monopoly strategies in detail.

Keywords: Multinational Corporations, Strategy, Internationalization, Monopolization, Global Poverty

1. GİRİŞ

Uluslararası sistemin başlıca aktörü olarak görülen devletler, sistemin kurucu birimleri olarak varsayılmakta ve varlığının sürdürülebilirliğini arzulayan üniter aktörler olarak ifade edilmektedir (Waltz, 1988: 618). Ancak, günümüzde devletler giderek ÇUI'lerin arka planında yer almaya başlamakta ve ÇUI'ler uluslararası politik sistemde kuvvetli birer aktör olmaya başlamakta. Bu kapsamda çok uluslu işletmeler, özellikle küreselleşme sürecinde ulus devlete etkileri açısından

değerlendirildiğinde, dünya piyasasında sahip oldukları ekonomik güçleri sayesinde ulus devletin etki alanını tehdit eder konumda bulunmaktadır (Kıvılcım, 2013: 12). Bu bağlamda, bir şirketin, birden fazla ülkede fiilen üretim ve dağıtım faaliyetlerinde bulunması, o şirketi, çok uluslu şirket statüsüne taşımakta (Çam, 1987: 96) ve hızla gelişen dünyada üretimin belirli bir seviyeye ulaşması, maliyetlerin artması, yoğun rekabet ve bu sebeple yeni pazar bulma zorunluluğu, işletmeleri çok uluslu olmaya iten başlıca sebeplerden olmaktadır (Seymen & Çeken, 2004: 56). Ancak, bu işletmelerin kıta ve ulus ötesi işletme faaliyetlerini gerçekleştirmesinden kaynaklı olarak “yüksek kâr” elde etme arzusu, bu işletmelerin belirli bir ürün veya hizmette tekel bir döngü oluşturmaya sebebiyet vermektedir. Bu doğrultuda Erdoğan (2002: 417)’a göre tekel kavramı, bir gücün yönetsel egemenliğini anlatmakta olup; bu egemenlikte toplumsal üretimin herhangi bir alanındaki süreçlerin biri, birden fazlası veya tümünün yönetimi tek bir güç (tekel) ya da güç kompozisyonu (oligopoli) tarafından kontrol edilmektedir.

Diğer taraftan, bahse konu çok uluslu işletmelerin, rekabeti artırmanın aksine tekelleşme eğiliminde bulunmaları, bu şirketleri, dünya pazarında daha fazla paya sahip kılmakta ve gelişmemiş/periferik ülkelerin ise ilgili pazarda kendine yer bulabilmesi zor olmaktadır. Bu durum, çok uluslu işletmelerin küresel sorunları azaltmasının aksine, küresel yoksulluğun yayılmasına sebep olmaktadır (Taner, 2004: 79). Farklı bir ifadeyle, küresel yoksulluğun temelini, küreselleşme sürecini kontrol eden uluslararası örgütler ve çok uluslu şirketlerin periferik ülkelere dayattığı yapısal uyum programları ve politikaları oluşturmaktadır (Yılmaz, 2012: 263-264). Buradan hareketle, ÇUI’lerin dünya piyasasında artan etkisi sebebiyle yoksulluğun her geçen gün kıta ötesine yayılmasından kaynaklı olarak ilgili alanyazına katkı sağlaması amacıyla gerçekleştirilen bu çalışmada, öncelik olarak gücün devletlerden çok uluslu işletmelere geçişi, ÇUI’lerin büyüme ve tekelleşme stratejileri ve devamında ÇUI’lerin büyüme ve tekelleşme stratejilerinin olumsuz etkileri kavramsal açıdan detaylı bir şekilde incelenmiştir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Devletlerden Çok uluslu İşletmelere

Toprak bütünlüğüne bağlı olarak siyasal bakımdan örgütlenmiş millet veya milletler topluluğunun oluşturduğu tüzel varlık anlamına gelmekte olan devletin (www.sozluk.gov.tr, Erişim Tarihi: 11.07.2019), birbirlerine birtakım bağlarla bağlanmış olan insan topluluğunu ifade eden millet, belirli insan topluluğunun daimi olarak yaşayabileceği ve egemenliğini kurabileceği sınırlı bir toprak parçasını tanımlayan ülke ve en üstün iktidar gücünü niteleyen egemenlik olmak üzere üç temel bileşenden oluşarak var olduğu ifade edilmektedir (Gözler, 2007: 4). Bu bağlamda, uluslararası ilişkilerin kritik ve temel aktörleri olarak varsayılan devletlerin (Eminoğlu, 2015: 124) Westphalia'dan itibaren geçerliliğine devam eden “devletlerin egemen eşitliği” varsayımının realist perspektiften incelendiğinde, devletlerin sorumlu olduğu herhangi bir üst otoritenin bulunmadığından, 20. yüzyılın uluslararası ilişkilerinde dünya sahnesindeki başlıca ve hayati öneme sahip olduğu düşünülmektedir (Aydın, 2004: 37). Bu bağlamda Waltz (1988: 618)’a göre devletler, sistemin kurucu birimleri olarak kabul edilmekte ve varlığına devam edebilmeyi arzulayan üniter aktörler olarak ifade edilmektedir. Benzer şekilde, Nye & Keohane (1971: 23), amaçları ve gücü olan başlıca aktör olarak görülen devletin temel biriminin eylem, temel kurumlarının ise diplomasi ve askeri kurumlar olduğunu vurgulamaktadır. Ek olarak, Hazim (2005: 3) de devletleri, uluslararası ilişkilerde birincil aktör olarak belirtmekte ve uluslararası toplumun kaderini belirleyen unsur olarak nitelemektedir. Kısaca devletler, uluslararası sistemin başlıca aktörleri olmakla birlikte, sistemdeki anarşiyi yönetebilen rasyonel unsurlardır (Ataman, 2003: 42; Kan, 2004: 1).

Diğer taraftan, şirketlerin uluslararası politikadaki rolü ihmal edilmiş bir konu olarak görülmekte olup; devletlerin ve ulusal/çok uluslu şirketlerin birbirine bağımlı olduğu tartışılmaz bir gerçek niteliği taşımaktadır. Şirketler, ticari faaliyetlerini gerçekleştirmesi noktasında gerekli güvenliğin sağlanması ve mülkiyet haklarının uygulanması için devlete güvenmekte; devletler ise vatandaşlarının istihdamı için şirketlere bağlı olmaktadır (Kapfer, 2006: 1; Babic, Fichtner &

Heemskerck, 2017: 22). Farklı bir ifadeyle, ülkelerin sahip olduğu ÇUI'lerin, bulunduğu ana ülkelerinin rekabet gücü ile güçlendiği ve bir etkileşim içerisinde olduğu düşünülmektedir.

Bu bağlamda, günümüzde çok uluslu şirketler, uluslararası politik sistemin kuvvetli aktörlerinden biri olmakta ve sistem içerisinde etkinliği açık ve/veya örtülü bir biçimde giderek artmaktadır (Çam, 1987: 95). Buradan hareketle, devletin kendisini yönettiği gibi çok uluslu/ulusal şirketler de kendilerini kontrol etmeye ihtiyaç duyan güç ve iktidar olgusu taşıyan aktörler olarak ifade edilmektedir (Starr, 2007: 36). Farklı bir ifadeyle, çok uluslu işletmeler, günümüzde uluslararası ticaretin kritik birer aktörü olmakta ve dünyanın çeşitli bölgelerine ulaşarak, dünya ticaretinde de önemli bir yer tutmaktadır (Tağraf, 2002: 35; Cuervo- Cazurra, Inkpen, Musacchio, Ramaswamy, 2014: 919).

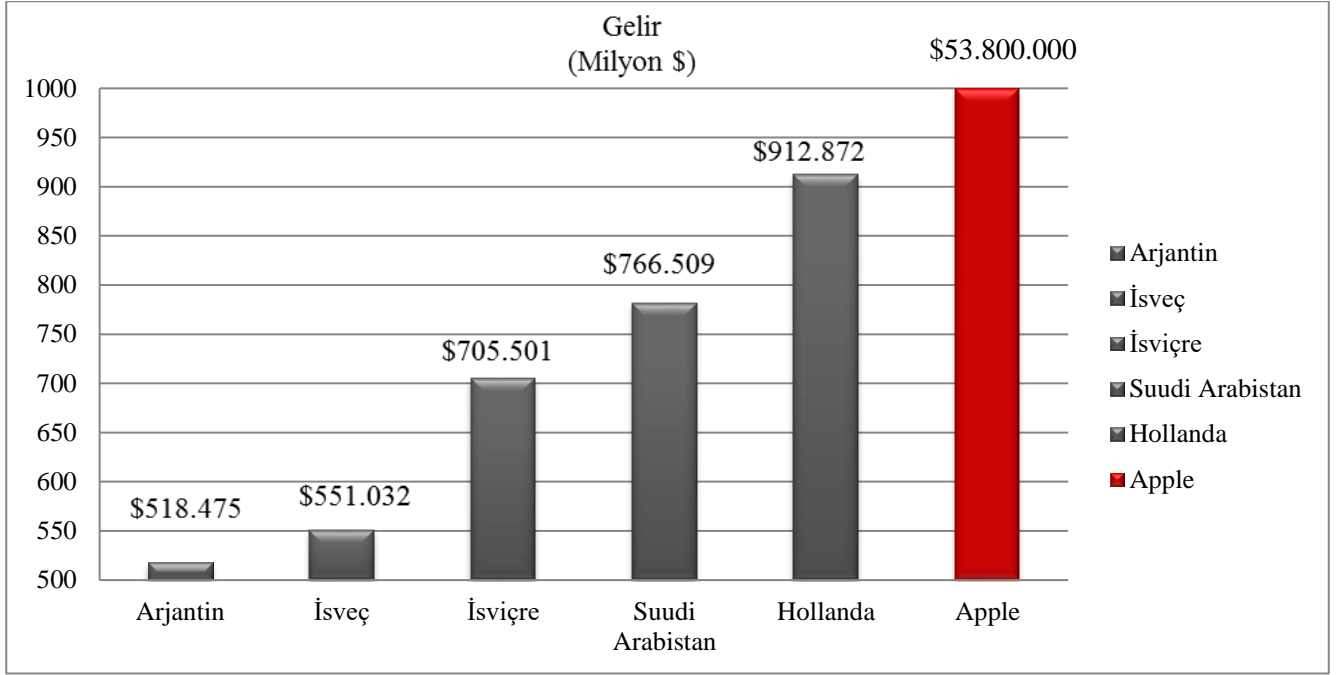
Çok uluslu şirketler, üretim ve yatırım faaliyetlerini sadece kuruldukları devletler içerisinde sınırlandırmamaktadır. Her alanda yaşanan hızlı değişimler doğrultusunda işletmelerin kendi ulusal sınırları içerisinde yer alıp, izole bir şekilde yaşamlarını sürdürmeleri güçleşmekte olup; bu nedenle işletmeler, küresel faaliyetlere katılmayı ciddi bir şekilde ele almaktadırlar (Yeşil, 2010: 23). Bu bağlamda, günümüzde ev sahibi ülkelerdeki çekici faktörler, talep koşulları, kaynaklara erişim, riski daha geniş coğrafi alanlara yayılma arzusu, pazar ekonomilerinde ülke sınırlarının ortadan kalkmasıyla ekonomik ve siyasi arenada işletmelerin güçlerinin artmasından kaynaklı olarak küresel rekabetin de şiddetinin artması ve bu doğrultuda rakiplere karşı üstünlük kurma isteği gibi unsurlar, işletmelerin uluslararasılaşma isteklerinde başlıca unsurları oluşturmaktadır (Özbozkurt, 2019a: 710). Bu çerçevede, küreselleşme ile çok uluslu işletmelerin ulaştığı boyutlar dikkat çekmekte ve çok uluslu işletmelerin dünya ekonomisi içerisindeki payı giderek artmaktadır (Kamacı & Turan, 2018: 85). Buradan hareketle, dünyanın en büyük ilk 10 çok uluslu şirketi incelendiğinde, Çin'in birinci, Amerika'nın ise ikinci sırada yer aldığı görülmektedir (Bkz. Tablo 1).

Tablo 1. Dünyanın En Büyük İlk 10 Çok Uluslu Şirketi (2019)

Sıra	ÇUI	Ülke	Satış Hacmi	Kâr Hacmi	Piyasa Hacmi
1	ICBC	Çin	\$175.9 B	\$45.2 B	\$305.1 B
2	JPMorgan Chase	Amerika	\$132.9 B	\$32.7 B	\$368.5 B
3	China Construction Bank	Çin	\$150.3 B	\$38.8 B	\$225.0 B
4	Agricultural Bank of China	Çin	\$137.5 B	\$30.9 B	\$197.0 B
5	Bank of America	Amerika	\$111.9 B	\$28.5 B	\$287.3 B
6	Apple	Amerika	\$261.7 B	\$59.4 B	\$961.3 B
7	Ping An Insurance Group	Çin	\$151.8 B	\$16.3 B	\$220.2 B
8	Bank of China	Çin	\$126.7 B	\$27.5 B	\$143.0 B
9	Royal Dutch Shell	Hollanda	\$382.6 B	\$23.3 B	\$264.9 B
10	Wells Fargo	Amerika	\$101.5 B	\$23.1 B	\$214.7 B

Kaynak: www.forbes.com, Erişim Tarihi: 02.07.2019.

Dahası, günümüzde bazı dev ÇUI'lerin birçok ülke gelirinden daha fazla gelire sahip olduğu dikkat çekmektedir (Kim ve Kim, 2014: 9). Örneğin, dünyanın en tanınmış şirketlerinden birisi olan Apple'nin 2019/3 geliri incelendiğinde, Hollanda, Suudi Arabistan, Arjantin ve İsveç gibi ülkelerden daha fazla gelire sahip olduğu dikkat çekmekte ve bu hususa ilişkin veriler, Şekil 1'de yer almaktadır.

Şekil 1. Apple ve Bazı Dünya Ülkelerinin Gelirleri (2018-2019)

Kaynak: datacatalog.worldbank.org, www.apple.com'dan verilerin derlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

2.2. Çok Uluslu İşletmelerin Büyüme ve Tekelleşme Stratejileri

ÇUİ'lerin sermaye ve üretimde küreselleşme faaliyetlerini hızlandırmaları ve artırmaları, kitle iletişim araçları sayesinde küresel düzeyde tüketimi yaymaları ve bütün iktisadi faaliyetlerde belirleyici unsur olmaları noktasında, bahse konu şirketlerin faaliyetleri ve etkileri giderek artmaktadır (Aktan & Vural, 2007: 1). Bu bağlamda Wallerstein (2004: 42)'a göre, rekabetin oluşmadığı ve kârların minimum seviyeye indirildiği serbest bir pazarın sınırsız sermaye dağılımına ve akışına zarar vermesinden kaynaklı, kapitalist sistemde tekelleşme süreci artık kaçınılmaz olmaktadır. Farklı bir ifadeyle, Ekiz (2010: 153)'in de belirttiği üzere, serbest rekabet ilkesinin ardında bulunan tekelleşme kavramı, kapitalist birikim sürecinin ayrılmaz bir unsuru olarak piyasa mekanizması içerisinde yer almaktadır. Bu çerçevede, finans sektörünün öncülüğünde sermaye belirli şirketlerde merkezîleşmekte ve bu merkezîleşme ilerlediği takdirde tekelleşmeye dönüşmektedir. Baran (1966: 52)'a göre ise kapitalist tekelleşme, dev şirketlerin oluşturduğu bir sistem olmakla birlikte; bu şirketler, kâr odaklı ve sermayeyi kendisinde toplamak isteyen şirketler olma niteliği taşımaktadır. Ayrıca Barnes (1956: 148), tekelleşmeyi, bir ürünün veya hizmetin alıcısının olduğu bir durum olarak ifade etmekte ve genel olarak bir satıcının diğer rakip satıcılara karşı oynaması ve önemli fiyat imtiyazları kazanması olarak tanımlamaktadır. Ek olarak, bir veya birkaç rakibin orantılı olmayacak bir şekilde büyümesi durumunda, çoğu zaman rekabetçi dokunulmazlığın temelini oluşturan yeni endüstriyel taktiklerin benimsendiği ve bunun tekelleşme ile sonuçlandığını ifade etmektedir. Sweezy (1990: 301)'e göre, kapitalist düzende oluşmuş olan tekel, sürdürülemez birikim oranları, kriz, bunalım ve uzun süreli stagnasyon (durgunluk+enflasyon) dönemlerine eğilimli olmaktadır.

Mejstrík (2012: 233), tekelleşme sürecinde öncelik olarak çok katmanlı bir dikey yönetim sisteminin kurulduğunu ve bu yönetim sisteminin operasyonel yönetim ile tüm ulusal ekonomi ve örgütsel yapıyı kontrol ettiğini; ardından, örgütsel yapıların, yerel (sözde toplumsal veya belediye) ve işbirlikçi endüstrilerde geliştirildiğini ifade etmektedir. Bu çerçevede, ulusal ekonomideki entegrasyon eğilimleri, merkezi olarak yönetilen sektörde olduğundan daha belirginleşerek, bölgesel tekelleşmiş girişimlerin kurulduğuna dikkat çekmektedir. Burawoy (1982: 203) ise tekelleşmenin, ekonomi ve devletin yeniden yapılandırılması ile değil, bununla eş zamanlı olarak dünyanın "periferik" (hammadde alan ve sanayi ürünü ihraç eden çevre ülke) bölgelerinin de uluslararası kapitalizm sistemine dâhil edilerek oluştuğunu ifade etmektedir.

Diğer taraftan, ÇUI'ler, jenerik ve geniş kapsamlı segmentlerde giderek güçlü bir şekilde ilerlemekte ve birleşme (merger), şirket satın alma (acquisition) ve stratejik ittifak yoluyla büyümeye ve uluslararasılaşma seviyelerini artırmaya çalışmaktadır (Chaudhuri, 2011: 46). İki şirketin birleşmesi veya kâr marjı daha düşük bir şirketin satın alınarak başka bir şirketin bünyesine geçme durumu, ÇUI'lere daha büyük bir tekelleşme fırsatı sunmaktadır. Çünkü bu durumda, piyasada rekabet tehdidi azalmakta, firmaların verimliliği ortadan kalkmakta ve ürün veya hizmet tek elde merkezileşmektedir (Mishra & Jaiswal, 2012: 7). Örneğin, Hollandalı margarin şirketi "Margarine Unie" ile İngiliz sabun şirketi "Lever Brothers"ın 1930 yılında birleşmesiyle birlikte oluşan ve dünyanın 190'dan fazla ülkesinde, her gün 2,5 milyar insana ulaşan Unilever (www.unilever.com.tr, Erişim Tarihi: 05.07.2019) markası; gıda, dondurma ve içecek, ev, kişisel bakım ve güzellik gibi birçok alanda faaliyetlerini sürdürmektedir. Unilever'in oluşumuna benzer bir şekilde Sanofi ilaç şirketi (sağlık sektöründe, tedavisel çözümlerin araştırılması, geliştirilmesi, üretilmesi ve pazarlanmasında öncülük etmektedir) ise, 2004 yılında Fransa'nın en büyük ilaç üreticisi Aventis ile birleşerek, 2011 yılında Genzyme Şirketi'nin satın alınmasında; 2018 yılında ise Bioverativ Şirketi'nin devralınmasında önemli bir rol oynamıştır (Kumar, 2019: 277-278). Bu bağlamda, Chaudhuri (2011: 53)'nin Hindistan'da gerçekleştirmiş olduğu çalışmasında, patentli ilaçların getirmiş olduğu yüksek kârın, tekelleşmeyi oluşturduğu ve ilaç sektöründeki ÇUI'lerin özellikle kanser gibi insan hayatını tehdit eden hastalıklar için patentli ilaçları, aşırı yüksek fiyatlardan satışa sunduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Benzer olarak, Özbozkurt (2019b: 537-538) gerçekleştirmiş olduğu bir çalışmada, çok uluslu ilaç şirketlerinin, tekelleşme noktasında lobicilik faaliyetlerini artırarak insan sağlığını göz ardı ettiğine ve bu şirketlerin kanser gibi ileri düzey hastalıklar için gerekli ilaç teminini gerçekleştirmediğine dikkat çekmiştir. Peterson (2014: 129) ise Nijerya'da ilaç tekeli oluşturmuş ÇUI'lerin, Afrika'da yüksek ilaç fiyatlarını korumak için piyasadaki hayat kurtarıcı patentli ilaçları saklayarak çok özel fiyatlandırma ve pazarlama uygulamalarına aracılık ettiğini vurgulamaktadır. Buradan hareketle, sağlık sektörünün insan sağlığı için önemi düşünüldüğünde, Deloitte (2018: 19)'nin yayınlamış olduğu raporda, perakende satış sıralamasının ilk 10 şirketinde de çok uluslu ilaç şirketlerinin var olduğu dikkat çekmektedir (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2. Dünyanın İlk 10 Perakende Şirketi

Sıra	ÇUI	Ülke	Sektör	Perakende Gelir Değeri (USD)
1	Wal-Mart Stores	Amerika	Hipermarket/Mega Mağaza	485,873
2	Costco Wholesale	Amerika	Toptan Market	118,719
3	The Kroger	Amerika	Süpermarket	115,337
4	Schwarz Group	Almanya	Süpermarket	99,256
5	Walgreens Boots Alliance	Amerika	İlaç Deposu/Eczane	97,058
6	Amazon.com	Amerika	-	94,665
7	The Home Depot	Amerika	Ev Geliştirme	94,595
8	Aldi Group	Almanya	Süpermarket	84,923 [†]
9	Carrefour S.A.	Fransa	Hipermarket/Mega Mağaza	84,131
10	CVS Health Corporation	Amerika	İlaç Deposu/Eczane	81,100

[†]= tahmin edilen değer

Kaynak: Global Powers of Retailing (2018). www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/at/Documents/about-deloitte/global-powers-of-retailing-2018.pdf, Erişim Tarihi: 06.07.2019.

2.3. ÇUI'lerin Büyüme ve Tekelleşme Stratejilerinin Olumsuz Etkileri

Kaynakların, üretimin ve hizmetin küresel sermaye aktörlerinde, farklı bir ifadeyle tek bir elde veya grupta merkezileşmesi sonucunda mutlak yoksullaşma ortaya çıkmakta ve küresel yoksulluğun önemli bir göstergesi olma niteliği taşımaktadır (Karakaş, 2010: 1). Bu çerçevede mutlak yoksulluk, bireyin ve hane halkının hayatlarını sürdürebilmeleri için gerekli en düşük refah seviyesini yakalayamaması olarak ifade edilmektedir (Aydın, 2014: 4). Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu (2018: 5)'na göre dünya üzerinde yoksul insanların bulunmasının sebebinin; gıda, ilaç ya da kaynak eksikliğinin aksine, mevcut zenginliğin ve fırsatların adil bir şekilde

dağıtılmasının engellenerek merkezî bir grubun dünya pazarından daha fazla pay alma arzusu doğrultusunda hareket etmesi olduğu ifade edilmektedir.

Diğer taraftan, küreselleşmenin giderek kıta ötesi sınırlara ulaşmasıyla birlikte yoksulluk kavramının yalnızca ulusal sınırlar içerisinde değerlendirilmemesi gerekmekte olup; yoksul ve gelişmemiş ülkelerin içinde buldukları bu durumun, büyük ölçüde küreselleşme süreciyle ilişkilendirildiği dikkat çekmektedir (Sipahi, 2006: 177). Bu bağlamda. Memiş (2014: 146-147), üretimin küreselleşerek çok uluslu işletmeler tarafından dünya piyasasının domine edilmesi ile dünya genelinde gelir dağılımının bozulduğunu, yoksulluğun giderek yayıldığını, çevre kirliliği ile çevre kirliliğinden kaynaklı oluşan hastalıkların arttığını, açlık ve sefalet gibi insan hayatının sürdürülmesinde önemli rol oynayan kritik problem alanlarının ortaya çıktığını ifade etmektedir.

Smith (1978: 554)'e göre, bütün tekelleşmiş ÇUI'ler açıkça yoksulluk teşvik etme eğiliminde bulunmakta ve ayrıca halkın zenginliklerini de yok etmektedir. Farklı bir ifadeyle, tekelleşmiş ürünün veya hizmetin fiyatı, emeği teşvik etmek için yeterli olanın üzerinde bulunmakta ve yalnızca belirli bir kişi veya grup ithal etme özgürlüğüne sahip olduğunda ise olması gerekenden daha az ithal gerçekleştiği için o ürünün veya hizmetin fiyatı daha yüksek olmakta ve daha az insan tarafından desteklenmektedir.

Yılmaz (2012: 263-264)'a göre ise küresel yoksulluğun temelini, küreselleşme sürecini kontrol eden küresel örgütler ve ÇUI'lerin periferik ülkeleri zorladığı yapısal uyum programları ve politikaları oluşturmaktadır. Bahse konu ülkeler, bu program ve politikalar ile manipüle edilerek borç sarmalına hapsedilmekte ve bu ülkelerde işsizlik, yüksek faiz ve rant ekonomisi hüküm sürmektedir. Kısacası, bu ülkelerin ekonomileri ÇUI'lerin eline geçerek çöktürülmektedir. İlhan (2012: 237)'a göre küresel yoksulluğun nedenini, küreselleşmenin hızla yaşandığı günümüz dünyasının yoksulluk eksenli homojenleşmesinin yanı sıra, dünya üzerindeki bir kesimin zengin azınlığı, diğer kesimin ise yoksul çoğunluğu oluşturduğu eşitsiz bir sistem oluşturmaktadır.

Sapancalı (2001: 121)'ya göre, ÇUI'lerin benimsemiş olduğu kapitalizmin, ulusal ekonomi sınırlarını aşarak uluslararası sermaye giderek güç kazanmakta ve ulusal ekonomileri domine etmekte olup; ulusal ve uluslararası bir gücün olmamasından kaynaklı olarak acımasız "kâr" mantığı, toplum ve iş gücüne büyük ölçüde zarar vermektedir. Benzer olarak Taner (2004: 79)'e göre, ÇUI'lerin rekabet gücünü artırmak yerine tekelleşme eğiliminde bulunmalarından kaynaklı olarak pazardan aldıkları pay giderek artmakta ve periferik ülkelerin ilgili pazarda kendine yer bulması güçleşmektedir. Bu durumun ise küresel sorunları ortadan kaldırmak yerine, küresel yoksulluğa sebep olduğu dikkat çekmektedir. Bu bağlamda küresel yoksulluğun giderek yayılmasından hareketle, Dünya Bankası'nın 2018 yılı verileri dikkate alınarak dünyadaki en yoksul ilk 10 ülke incelendiğinde, Afrika kıtasındaki periferik ülkelerin yer aldığı dikkat çekmekte ve bu ülkelerin Gayri Safî Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ve Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) Tablo 3'te ifade edilmiştir.

Tablo 3. Dünyanın İlk 10 Yoksul Ülkesi (2018)

Sıra	Ülke	GSYİH-SAGP \$
1	Brundi	660
2	Orta Afrika Cumhuriyeti	775
3	Demokratik Kongo Cumhuriyeti	827
4	Nijer	932
5	Liberya	1,161
6	Malavi	1,163
7	Mozambik	1,180
8	Sierra Leone	1,425
9	Madagaskar	1,453
10	Gambiya	1,517

Kaynak: Dünya Bankası (2018). https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD?most_recent_value_desc=false&view=chart%2C&year_high_desc=true, Erişim Tarihi: 18.07. 2019.

Diğer taraftan, Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu (2018: 32)'na göre hızla artan küresel yoksulluğun sadece Afrika'ya özgü olmadığı, bu durumun küresel boyuta taşındığı ve bu kez ülkeler arası eşitsizlik haline dönüştüğü günümüz dünyasında ise çok büyük bir küresel adaletsizlik düzeninin var olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda, yoksulluğun dünya genelindeki durumunun incelenmesi suretiyle Dünya Bankası (2018: 3)'nın yayımlanmış olduğu raporda, yoksulluğun ulusal değil her geçen gün ulus ötesi bir duruma geldiği görülmektedir (Bkz. Tablo 4).

Tablo 4. Dünya Genel Fakirlik Artışı / Ekim 2017 ve Nisan 2018 Karşılaştırması

Bölge	Anket Kapsamı (%)		\$1.90: Çalışan İşçi Oranı (%)		\$1.90: Yoksul İnsan Sayısı (Milyon)		\$3.20: Çalışan İşçi Oranı (%)		\$3.20: Yoksul İnsan Sayısı (Milyon)		\$5.50: Çalışan İşçi Oranı (%)		\$5.50: Yoksul İnsan Sayısı (Milyon)	
	Ekim 17	Nisan 18	Ekim 17	Nisan 18	Ekim 17	Nisan 18	Ekim 17	Nisan 18	Ekim 17	Nisan 18	Ekim 17	Nisan 18	Ekim 17	Nisan 18
Doğu Asya ve Pasifik	96.5	97.7	3.7	3.6	73.9	73.2	17.6	17.6	354	352	42.6	42.5	855	853
Avrupa ve Merkez Asya	90.7	90.7	2.2	1.6	10.4	7.7	6.8	5.8	32.8	27.7	14.9	14.1	72.1	67.8
Latin Amerika ve Karayipler	91.7	91.6	4.9	4.5	30.1	27.8	11.6	11.3	71.0	69.5	27.3	27.1	167	166
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	78.0	77.7	2.3	2.7	8.3	9.6	13.1	14.5	47.1	52.0	40.8	42.7	146	153
Güney Asya	98.3	98.1	14.7	15.1	249	257	52.0	52.6	883	894	83.2	83.5	1414	1418
Sahra-altı Afrika	49.6	69.1	41.0	42.3	390	401	66.5	67.5	633	639	85.0	85.2	809	807
Yüksek-Gelirli Diğer Ülkeler	68.9	76.1	0.6	0.6	6.5	6.4	0.9	0.9	9.7	9.5	1.5	1.5	15.9	15.9
Dünya Geneli	84.9	88.8	10.7	10.9	769	783	28.3	28.6	2031	2044	48.4	48.7	3479	3481

Kaynak: Dünya Bankası (2018). <http://documents.worldbank.org/curated/en/173171524715215230/pdf/125776-REVISED-PUBLIC-CombineSpringWhatsNewfinal.pdf>, Erişim Tarihi: 19.07.2019.

Tablo 4 incelendiğinde, Sahra-altı Afrika bölgesinin küresel anlamda doların 1,90 olduğu durumda iş gücü Ekim 2017'ye göre %41,0 iken, bu oran Nisan 2018 itibariyle %42,3; yoksulluğun ise 390 milyon iken, 401 milyona yükseldiği görülmektedir. Ancak doların 5,50 olduğu bu son durumda ise iş gücünün Nisan 2018 itibariyle %85,2'ye; yoksulluğun ise 807 milyona ulaştığı dikkat çekmektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da, çalışan sayısı (\$= 1,90) %2,3 iken, %2,7'ye ve yoksulluğun 8.3 milyondan 9.6 milyona yükseldiği görülmektedir. Son durumda ise (\$=5,50), iş gücü oranı %42,7; yoksulluğun ise 153 milyon olduğu tespit edilmektedir. Güney Asya'da iş gücü oranı (\$= 1,90) %14,7 iken, %15,1'e yükselmekte olup; yoksulluk ise 249 milyondan 257 milyona artış göstermektedir. Karşılaşılan son durumda (\$=5,50) iş gücü oranının %83,5; yoksulluğun da 1 milyar 418 milyona ulaştığı görülmektedir. Buradan hareketle dünya geneline bakıldığında ise iş gücü oranının %48,7; küresel yoksulluğun, 3 milyar 481 milyon olarak belirlendiği dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, küreselleşme süreci ile giderek güçlenmeye devam eden ÇUİ'lerin oligopolistik duruma gelen varlıkları, küresel piyasada her geçen gün daha fazla paya sahip olmakta ve bu gücü elinde merkezileştiren işletmeler, aralarında yapmış olduğu anlaşmalar ile pazarı, kendi fiyatlandırmaları doğrultusunda yönlendirebilmekte olup; beraberinde yoksulluğu da evrenselleştirmektedir (Kutay, 2014: 124).

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Her ne kadar devletler, uluslararası ilişkilerin birincil ve temel aktörü olarak uluslararası toplumun kaderini belirleyen unsur şeklinde ifade edilmiş (Hazim, 2005: 3) olsa da; küresel piyasa koşullarındaki gelişmeler, çok uluslu işletmelerin, uluslararası sistemdeki yerini giderek belirginleştirmektedir (Tağraf, 2002: 35; Yeşil, 2010: 23; Kıvılcım, 2013: 1). Bu bağlamda günümüzde, ÇÜİ'lerin sektör ayırt etmeksizin ulus ötesi faaliyetlerde bulunduğu ve dünya ekonomisine artan oranda nüfuz ettiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, rekabetin oluşmadığı ve kârların minimum seviyeye indirildiği serbest bir pazarın sınırsız sermaye dağılımına ve akışına zarar vermesinden kaynaklı, kapitalist sistemde tekelleşme süreci kaçınılmaz olmakta (Wallerstein, 2004: 42) ve dünya üzerindeki periferik/gelişmemiş ülkelerin bu kapitalist sisteme yalnızca hammadde kaynağı olarak entegre edilmesi, tekelleşmeyi oluşturan başlıca unsur olarak dikkat çekmektedir (Burawoy, 1982: 203).

Diğer taraftan, üretimin küreselleşerek ÇÜİ'ler tarafından dünya piyasasının domine edilmesi ile dünya genelinde gelir dağılımının bozulduğu, yoksulluğun her geçen gün yayıldığı, işsizlik gibi kritik problem alanlarının ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Memiş, 2014: 146-147). Ayrıca, uluslararası sistemdeki sürecin tek taraflı olarak belirli bir grubun elinde belirli yöntem ile yönetilmesi, baskıcı bir yapının oluşumuna neden olmakta ve eşitsizlik ve yoksulluk ile sonuçlanmaktadır (İlhan, 2012: 242). Bu bağlamda, Dünya Bankası (2018: 3)'nın yayımlanmış olduğu raporda, dünya genelinde yaklaşık olarak 3 milyar 481 milyon yoksul insan bulunmakta ve yoksulluğun da artık ulus ötesi bir kavram olduğu düşünülmektedir. Bu hususlardan hareketle, küresel yoksulluğun önemine dikkat çekerek, küresel adaletsizlik ve eşitsizliğin azaltılmasında, siyasi elitlerin bir araya gelerek kolektif bir şekilde hareket etmesiyle uluslararası sistemde sermayenin tek elde toplanmasının önüne geçebilecek gerekli mekanizmaların oluşturulmasının ve yoksul ülkelerin sosyo-ekonomik, politik ve coğrafi unsurları göz önünde bulundurularak, bu ülkelere özgü politikaların geliştirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Diğer taraftan, ÇÜİ'lerin uluslararasılaşma ve etki derecelerinin gelecekte özellikle yoksul ülkelerde daha büyük önem taşıyacağı düşüncesinden hareketle, benzer araştırmalarda, özellikle, bu ülkelerde bulunan ÇÜİ'lerin hangi stratejilerle bu pazarlara girdikleri, bu pazarlardaki uluslararasılaşma dereceleri ve bu doğrultuda ilgili ülkelere etkisinin hangi yönde gerçekleştiğinin incelenmesi önerilmektedir.

KAYNAKÇA

- Aktan, C. C., & Vural, İ. Y. (2007). Globalleşme Sürecinde Çokuluslu Şirketler.1-20.
- Ataman, M. (2003). The Impact of Non-State Actors on World Politics: A Challenge to Nation-States. *Alternatives: Turkish Journal of International Relations*, 2(1), 42-66.
- Aydın, D. (2014). Küreselleşme ve Yoksulluk. İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi.
- Aydın, M. (2004). "Uluslararası İlişkilerin "Gerçekçi" Teorisi: Kökeni, Kapsamı, Kritiği", *Uluslararası İlişkiler*, 1(1), 33-60.
- Babic, M., Fichtner, J., & Heemskerk, E. M. (2017). States Versus Corporations: Rethinking The Power of Business in International Politics. *The International Spectator*, 52(4), 20-43.
- Baran, P. A. (1966). Monopoly Capital. NYU Press.
- Burawoy, M. (1982). Manufacturing Consent: Changes in the Labor Process Under Monopoly Capitalism. University of Chicago Press.
- Chaudhuri, S. (2011). Multinationals and Monopolies: Pharmaceutical Industry in India after TRIPS. *Economic & Political Weekly*, 47(12), 46-54.
- Cuervo-Cazurra, A., Inkpen, A., Musacchio, A., & Ramaswamy, K. (2014). Governments as Owners: State-Owned Multinational Companies. *Journal of International Business Studies*, 45, 919-942.

- Çam, E. (1987). Çok Uluslu Şirketler ve Gelişen Ülkeler. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi, 45(14), 93-120.
- Dünya Yoksulluk ve Eşitsizlik Raporu. (2018). İnsamer, 1-33.
- Ekiz, C. (2010). Kapitalist Tekelleşmenin Tılsımı: Rekabet İlkesi. *Memleket, Siyaset, Yönetim*, 5(14), 150-186.
- Eminoğlu, A. (2015). Uluslararası Politikada Devletlerin Tanınması:“Ayrılma” İle Ortaya Çıkan Devletlerde Tanınma Sorunu. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(9), 123-141.
- Erdogan, İ. (2002). Tekelleşme, Medya Ve Medya Pratikleri. *Toplum ve Hekim Dergisi*, 417-424.
- Gözler, K. (2007). Devletin Genel Teorisi. Ekin Kitabevi.
- Hazim, H. (2005). American Realism Revisited: Lethal Minds & Latent Threats. Iuniverse.
- İlhan, S. (2012). Küreselleşme Ve Yoksulluk: Çok Uluslu Şirketlerin Ağır Faturası. *Social Sciences*, 7(3), 235-243.
- Kamacı, A., & Turan, M. (2018). Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketlerin Ekonomik Açından Değerlendirilmesi. *Yönetim Ekonomi Edebiyat İslami ve Politik Bilimler Dergisi*, 3(2), 81-92.
- Kan, H. (2004). Actors in world Politics. Government and Politics, vol.2.
- Kapher, S. (2006). Multinational corporations and the erosion of state sovereignty. *Brigham Young University*.
- Karakaş, M. (2010). Küresel Yoksulluğun Öteki Yüzü: Yeni Yoksulluk Ve Sosyal Dışlanma. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 12(2), 1-16.
- Kıvılcım, F. (2013). Küreselleşme Olgusu ve Çokuluslu Şirketlerin Küreselleşme Süreci Üzerindeki Rolü. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 5(2), 1-16.
- Kim, K. A., & Kim, S. H. (2014). Global Corporate Finance: A Focused Approach Second Edition. World Scientific Publishing Company.
- Kumar, B. R. (2019). Sanofi–Aventis Merger. In *Wealth Creation in the World’s Largest Mergers and Acquisitions*, Springer, Cham, 277-280.
- Kutay, N. (2014). Küreselleşme Sürecinde Çok Uluslu Şirketler Ve Yoksulluk Olgusu (Master's thesis, İstanbul Ticaret Üniversitesi).
- Mishra, P., & Jaiswal, N. (2012). Mergers, Acquisitions and Export Competitiveness: Experience of Indian Manufacturing Sector. *Journal of Competitiveness*, 4(1), 3-19.
- Mejstřík, M. (Ed.). (2012). The privatization process in East-Central Europe: Evolutionary Process Of Czech Privatization (Vol. 36). Springer Science & Business Media.
- Memiş, H. (2014). Küreselleşme ve Yoksulluk İlişkisi. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(1), 144-161.
- Nye, J. S., & Keohane, R. O. (1971). Transnational Relations and World Politics: An Introduction. *International Organization*, 25(3), 23-35.
- Özbozkurt, O. B. (2019a) Uluslararası İşletmecilik Faaliyetlerinde Politik Risk Yönetim Stratejilerinin Oluşturulması: Türk Yatırımcıların Algısı Üzerine Nitel Bir Araştırma. Ekin Yayınevi. 709-729.
- Özbozkurt, O. B. (2019b). 2023 Hedeflerine Giden Yolda Türk İlaç Sektörüne İlişkin İhracatta Karşılaşılan Problem Alanları: Mersin İlinde İlaç İhracatı Gerçekleştiren Bir İşletmenin Stratejik Yönetimi. Ekin Yayınevi. 528-545.

- Peterson, K. (2014). On the Monopoly: Speculation, Pharmaceutical Markets, and Intellectual Property Law in Nigeria. *American Ethnologist*, 41(1), 128-142.
- Sapancalı, F. (2001). Yeni Dünya Düzeni ve Küresel Yoksulluk. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 115-140.
- Seymen, O. A., & Çeken, H. (2004). Küreselleşme Ve Çok Uluslu İşletmelerin Çalışma İlişkileri Üzerindeki Etkileri: Makro Ve Mikro Boyutta Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 53-77.
- Sipahi, E. B. (2006). Yoksulluğun Küreselleşmesi Ve Kentsel Yoksulluk: Ekonomik Ve Sosyal Boyutlarıyla Konya Örneğinde Yoksulluk. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 6(11), 172-189.
- Smith, A. (1978). Lectures on Jurisprudence. Glasgow Edition Of Works, (Vol. 5).
- Starr, P. (2007). Why Liberalism Works. *The American Prospect*, 34-40.
- Sweezy, P. M. (1990). Monopoly Capitalism. In *Marxian Economics*. Palgrave Macmillan, London. 297-303
- Tağraf, H. (2002). Küreselleşme Süreci Ve Çokuluslu İşletmelerin Küreselleşme Sürecine Etkisi. *CÜ İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 33-47.
- Taner, O. (2004). Dünyada Ve Türkiye’de Küreselleşme Ve Yoksulluk Süreci. Yüksek Lisans Tezi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yeşil, S. (2010). Küreselleşme ve işletmelerin küreselleşme süreçleri: karşılaşılan fırsatlar ve tehditler. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 6(1), 22-70.
- Yılmaz, M. (2012). Küreselleşme ve Kentsel Yoksulluk: Sosyolojik Bir Perspektif. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 257-287.
- Wallerstein, I. (2004). "World-Systems Analysis: An Introduction". Duke University Press, Durham, Londra. (çev: Ender Abadoğlu & Nuri Ersoy), Aram Yayıncılık.
- Waltz, K. N. (1988). The Origins of War in Neorealist Theory. *The Journal of Interdisciplinary History*, 18(4), 615-628.
- <http://sozluk.gov.tr>, Erişim Tarihi: 11.07.2019.
- www.forbes.com/global2000/list/#tab:overall, Erişim Tarihi: 02.07.2019.
- <https://www.unilever.com.tr/about/who-we-are/introduction-to-unilever>, Erişim Tarihi: 05.07.2019.
- <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/at/Documents/about-deloitte/global-powers-of-retailing-2018.pdf>, Erişim Tarihi: 06.07.2019.
- https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD?most_recent_value_desc=false&view=chart%2C&year_high_desc=true, Erişim Tarihi: 18.07. 2019.
- <http://documents.worldbank.org/curated/en/173171524715215230/pdf/125776-REVISED-PUBLIC-CombineSpringWhatsNewfinal.pdf>, Erişim Tarihi: 19.07.2019.
- <https://datacatalog.worldbank.org/dataset/gdp-ranking>, Erişim Tarihi: 01.08.2019.
- <https://www.apple.com/newsroom/2019/07/apple-reports-third-quarter-results>, Erişim Tarihi: 01.08.2019